

Využití tepelných čerpadel v budovách (4)

V třetí části seriálu sme se zabývali volbu tolerancí tepelných ztrát obálky budovy a jak určit energetický štítek obálky budovy. Ve čtvrtém pokračování mimo jiné uvádíme i výpočet roční tepelné ztráty budovy a popis nástroje ACAD Toolkit, který je vhodný pro optimální řízení a odhad parametrů přispívající k věrohodné identifikaci jak lineárních tak i nelineárních systémů.

Výpočet roční tepelné ztráty budovy

Roční tepelné ztráty závisí převážně na vývoji venkovních teplot během celého roku. V případech teplých zim nebudou ztráty tepla a tudíž i náklady na vytápění tak veliké. Zde se již nezabýváme kvalitou tepelné ochrany budovy, nýbrž získané údaje dále používáme pro určení ročních ztrát podle vývoje venkovních teplot v daném místě či oblasti, neboť vývoj teplot na různých místech je jiný. Toto dilema nám mimo jiné pomáhají řešit takzvané denostupně.

Denostupně

Stavební konstrukce našich objektů mají schopnost utlumit kolísání venkovní teploty a tato schopnost útlumu roste s masivností (měrnou hmotností) obvodového zdiva. Jinak řečeno zdivo se chová jako integrátor „vyhlazuje a průměruje signál“.

Běžné zdivo reaguje na pokles průměrné venkovní teploty o 10°C téměř 2 – 3 dny, což bychom mohli nazvat dopravním zpožděním v daném systému a pokud je dům dodatečně zateplen izolací, tato perioda se ještě prodlouží. Tak byly z klimatických pozorování stanoveny průměrné teploty otopného období označované jako t_{es} a průměrné počty dnů d s těmito teplotami v otopném období pro výpočet spotřeby tepla pro vytápění. Tyto hodnoty jsou uvedeny v ČSN383350.

Pokud stanovíme rozdíl mezi průměrnou vnitřní teplotou t_{is} v domě a venkovní t_{es} a vynásobíme jej počtem dnů otopného období, dostaneme hodnotu označovanou jako počet denostupňů D :

$$D = (t_{is} - t_{es}) \cdot d \quad (22)$$

Při propočtu spotřeby tepla musíme ještě rozhodnout o mezní teplotě t_{em} . Zpravidla počítáme s hodnotou $t_{em} = -12^\circ\text{C}$ vyhledáme počet dnů d a střední venkovní teplotu t_{es} v tab. 19. Pro novější stavby, které mají obvodové zdi s menší hmotností a menší schopností útlumu kolísání venkovní teploty během dne, je lépe počítat s mezní teplotou $t_{em} = -15^\circ\text{C}$. Teoretická roční spotřeba tepla při nepřerušovaném vytápění se počítá ze vztahu:

$$Q_d = \frac{24 \cdot T_z \cdot e \cdot d \cdot (t_{is} - t_{es})}{(t_{is} - t_{em})} \quad (23)$$

anebo

$$Q_d = \frac{24 \cdot T_z \cdot e \cdot D}{(t_{is} - t_{em})} \quad (24)$$

kde

Q_d je teoretická roční spotřeba tepla v [kWh]

T_z - tepelná ztráta budovy vypočtená podle ČSN 06 0210 v [kW]

e - součinitel charakterizující nesoučasnost vytápění (zpravidla $e = 0,85$ pokud je škola nebo administrativní budova vytápěna

Místo	Nejnižší venkovní (výpočtová) teplota t_{emin}	$t_{em} = -8^\circ\text{C}$		$t_{em} = -10^\circ\text{C}$		$t_{em} = -12^\circ\text{C}$		$t_{em} = -15^\circ\text{C}$	
		d (dny)	t_{es} ($^\circ\text{C}$)	d (dny)	t_{es} ($^\circ\text{C}$)	d (dny)	t_{es} ($^\circ\text{C}$)	d (dny)	t_{es} ($^\circ\text{C}$)
Praha	-12	167	2.4	191	3.2	216	4.0	244	4.9
Č. Budějovice	-15	186	1.7	209	2.6	232	3.4	270	4.5
Liberec	-18	195	1.4	217	2.2	241	3.1	288	4.5
Bratislava	-12	153	2.5	177	3.2	202	4.0	232	5.2
Košice	-15	173	1.0	194	1.7	218	3.0	250	4.3
Žilina	-18	186	0.4	212	1.7	232	2.7	267	4.0

Tab. 19 Počet otopných dnů d a střední venkovní teplota t_{es} při mezní teplotě $t_{em} = -8, -10, -12$ a -15°C .

s jedno nebo dvoudenním útlumem během týdne, klesá hodnota součinitele na $e = 0,75 - 0,7$

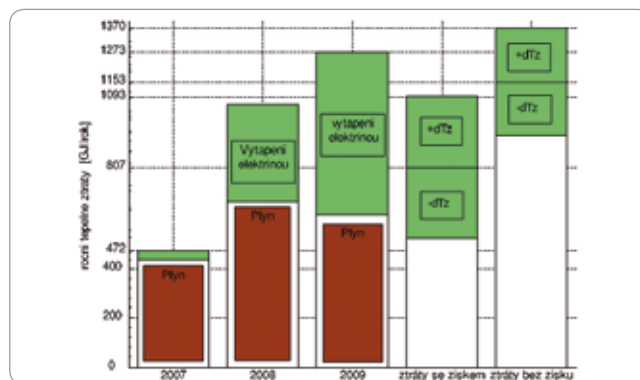
D - denostupně

t_{es} - výpočtová venkovní teplota podle ČSN 06 0210.

Pro střední teploty uvnitř budovy $t_{is} = 20^\circ\text{C}$ je možno podle tab. 19 pro Prahu počítat s $d = 216$ dnů, $t_{es} = 4,0^\circ\text{C}$.

Porovnání roční spotřeby tepla a ročních tepelných ztrát budovy

Roční spotřeba tepla by ideálně měla odpovídat ročním tepelným ztrátám. V realitě však většinou dochází k přetápění budov až o 40%. Byli mi dány k dispozici data o spotřebě tepla v Bioregeně za roky 2007, 2008, 2009, která jsem k porovnání s vypočítanými hodnotami znázornil v grafu obr. 10. V prvních třech sloupcích je zvlášť vykreslena spotřeba tepla vytápění plynem a elektrinou v GJ. V dalších dvou se střední hodnoty tepelných ztrát nacházejí mezi tolerančními oblastmi $+dTz$ a $-dTz$ odhadovaných ročních tepelných ztrát s tím, že čtvrtý sloupec znázorňuje tepelné ztráty spolu s tepelným ziskem, jehož střední hodnota se pohybuje kolem 807 GJ/rok. Pokud tuto hodnotu porovnáme s roky 2008 a 2009, můžeme říci že dochází k přetápění objektu o 20 až 40% a při změně nastavení regulace by bylo možné 1/5 až 2/5 dosavadních nákladů ušetřit.

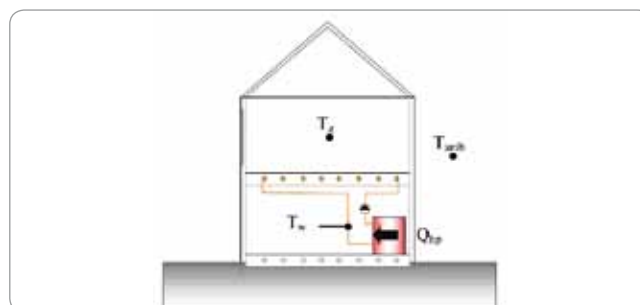

Obr. 10

Identifikace systému budovy

V této části seriálu si popíšeme fyzikální model budovy z hlediska dynamického proudění tepelné energie stavovými rovnicemi, které následně pomocí ACADO toolkitu, určeného jak pro identifikaci tak i návrh řízení, identifikujeme a verifikujeme na reálných, naměřených datech z Bioregeny, jež budou zapotřebí pro návrh řízení popsané v další kapitole. Nyní si popíšeme fyzikální model budovy stavovými rovnicemi.

Fyzikální model budovy

Obr. 11 Grafické znázornění stavů a vstupů fyzikálního modelu

Dynamika systému budovy, kterou budeme identifikovat, může být reprezentována, podle výzkumu Michaela Bianchi [X], systémem druhého řádu s následujícími stavy:

Teplota vratné vody $T_{vratná}$

Teplota uvnitř budovy, kterou budeme dále označovat jako T_{pokoje} a následujícími vstupy:

Venkovní teplota vzduchu T_{out}

Energie ve formě tepla předaná zdroji tepla vytápěcímu potrubí Q_{hp}
Diferenciální stavové rovnice systému vypadají následovně:

$$\begin{bmatrix} \dot{T}_{vratná} \\ \dot{T}_{pokoje} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{k_{wz}}{\rho_w c_w V_w} & \frac{k_{wz}}{\rho_w c_w V_w} \\ \frac{k_b}{k_b \tau_b} & -\frac{k_b + h_b}{k_b \tau_b} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_{vratná} \\ T_{pokoje} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0 & \frac{1}{\tau_b} \\ \frac{1}{\tau_b} & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_{out} \\ Q_{hp} \end{bmatrix} \quad (25)$$

kde

k_{wz} reprezentuje míru prostupnosti tepla mezi ohřátou vodou v topení a vytápěným prostorem v [W/K]

$\rho_w c_w V_w$ reprezentuje míru prostupnosti tepla mezi ohřátou vodou v topení a vytápěným prostorem v závislosti na rozdílu teplot obou prostředí v [J/K]

k_b - míra prostupnosti tepla mezi vnitřními prostory budovy a venkovním vzduchem v [W/K]

τ_b - je časová konstanta budovy v [h]

Z rovnic lze mimo jiné vyčíst, že jedním ze vstupů není přímo teplo dodané vytápěcím systémem, ale jeho derivace podle času, která odpovídá výkonu dodávaného vytápěcím systémem. Konstanty se často spolu s jinými v rovnicích opakují a rovnice můžeme zapsat zjednodušeným způsobem následovně:

$$\begin{bmatrix} \dot{T}_{vratná} \\ \dot{T}_{pokoje} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -a & a \\ c & -(c+d) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_{vratná} \\ T_{pokoje} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0 & b \\ d & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_{out} \\ Q_{hp} \end{bmatrix} \quad (26)$$

První stavová rovnice nám říká, že velikost změny teploty v potrubí odpovídá velikosti rozdílu teplot mezi vytápěným prostorem a topením násobeného přes konstantu a [h^{-1}] (tj. čím větší teplotní rozdíl mezi pokojem a topením tím větší pokles či růst teploty vratné vody) a míře dodávaného výkonu vratné vodě násobené přes konstantu b [$C \cdot kWh^{-1}$].

Druhá stavová rovnice říká, že velikost změny teploty v pokoji odpovídá velikosti rozdílu teploty vratné vody od teploty pokoje násobené přes konstantu c [h^{-1}] a velikosti rozdílu venkovní teploty od teploty pokoje násobené přes konstantu d [h^{-1}].

Zjednodušený model obsahuje pouze čtyři parametry, které se různě kombinují v konstanty jednotlivých stavů a vstupů, a teoreticky neobsahuje z matematického hlediska žádné zřejmé nelinearity, které se v systémech často vyskytují. V následujících sekcích budeme parametry identifikovat pomocí GPL toolkitu ACADO.

ACADO toolkit

ACADO Toolkit je softwarové prostředí pro automatické řízení a optimalizaci (řešící identifikaci). Umožňuje používání nejrůznějších algoritmů pro řešení problému optimálního řízení, prediktivního řízení, odhad parametrů a robustní optimalizace i pro nelineární systémy. ACADO Toolkit je realizován samostatně pomocí C++ programovacího jazyka a dodáván spolu s uživatelsky přívětivým rozhraní Matlabu [3].

Klíčové schopnosti ACADO Toolkitu

Nelineární optimální řízení – jedním ze základních problémů, které lze vyřešit pomocí ACADO toolkitu, jsou standardní problémy optimálního řízení dynamického systému, různými metodami za pomoci algoritmů jako je Levenberg-marquardt. ACADO umožňuje ohraničit jak stavy tak i řídicí veličiny limitními hodnoty a simulovat tak reálnou nelinearitu jakéhokoliv systému, jež může mít podobu saturace, pásma necitlivosti apod. [3].

Odhady stavů, parametrů - důležitou částí optimálního řízení, které se dostává zvláštní pozornosti v rámci nástrojů ACADO, je problém odhadu stavů a parametrů. Tato část je důležitá pro identifikaci systémů a teoreticky může být transformována pro řešení problému optimálního řízení. Nicméně problém odhadu stavů a parametrů

mají často určité struktury, na které mohou být použity různé algoritmy kterými ACADO disponuje, jako je metoda nejmenších čtverců a s pomocí Levenberg-marquardt algoritmu vycházející z Newtonovy metody, dokáže ACADO odhadnout parametry zjevně nelineárních systémů [3].

Důvod použití ACADO toolkitu

Důvodů proč jsme se rozhodli pro softwarové prostředí ACADO je několik. V první řadě je ACADO zaměřené na problémy optimálního řízení a odhad parametrů přispívající k věrohodné identifikaci jak lineárních tak i nelineárních systémů převážně metodou nejmenších čtverců pomocí implementovaného iteračního algoritmu Levenberg-marquardt, který vychází z Newtonovy iterační metody a jež se dobře vypořádává i s nelineárními zašuměnými systémy. Náš systém sice není nelineární, avšak koeficienty stavové matice A i matice vstupů B, kterých je celkem šest, jsou v našem případě kombinací pouze čtyř parametrů, které ACADO dokáže věrohodně odhadnout. Dále na rozdíl od subspace metod, kdy se vytvářejí matice A,B,C,D popisující model pouze z matematického hlediska, si můžeme být jisti, že rovnice odpovídají reálnému fyzikálnímu modelu.

Identifikace a verifikace

Jak jsem se již zmínil v minulé kapitole k identifikaci a následné verifikaci jsme použili ACADO toolkit založeného na C++ programovacího jazyce v přívětivém rozhraní Matlabu. Budeme vycházet z odvozeného fyzikálního modelu $\{eq:stavovy-popis-budovy2\}$ popsané v předchozích kapitolách a tudíž budeme identifikovat metodou nejmenších čtverců pouze čtyři parametry algoritmem ACADO toolkitu levenberg-marquardt.

K dispozici máme následující naměřené veličiny:

- Teplotu právě ohřáté vody kotly a čerpadly vstupující do vytápěcího systému (radiátorů), kterou budeme dále označovat jako teplotu vstupní vody nebo $T_{vstupní}$
- Teplotu vratné vody, která předala tepelnou energii vytápěnému systému a vrací se k opakovanému ohřátí jako $T_{vratná}$
- Teplotu prvního pokoje jako $T_{pokoje1}$, teplotu jiného dalšího pokoje jako $T_{pokoje2}$ a průměr teplot obou pokojů jako T_{pokoje}
- Maximální a minimální předpovídanou venkovní teplotu dále označovanou jako T_{outmin} a T_{outmax} , jejich průměrnou venkovní teplotu jako T_{out}

Ze zmíněných měřených veličin lze vidět, že výkon, jakožto důležitá vstupní veličina pro identifikaci, nebyl měřen, a proto jsme jej odvodili, za předpokladu konstantního objemového průtoku otopné vody, z rozdílu teplot vstupní a vratné vody. Navýšení teploty odpovídá po vynásobení zatím neznámou konstantou, kterou určíme a použijeme později pro určení maximálních hodnot výkonu jakožto podmínky v řízení, tepelnému výkonu plynových kotlů a čerpadel.

Literatura

[3] ACADO Toolkit: A C++/Matlab Toolkit for Automatic Control and Dynamic Optimization [online]. Leuven : Boris Houska and Hans Joachim Ferreau, 2008-2010 [cit. 2010-12-20] Dostupny z WWW: <<http://acadotoolkit.org/>>

V dalším pokračování odhadneme parametry metodou levenberg-marquardt na různých časových úsecích. Celý proces bude odladěno na šesti sadách parametrů.

Ing. Alexander Ciller